

Kertész Erzsi

Érzékeny kor

Kiskamaszoknak írni, bevallom, számomra nagyon kényelmes. Kicsit olyan, mintha egy részem ott ragadt volna valahol tizenhárom éves korom környékén, pöttyös és csíkos borítók között, valami mély biztonságérzettel, hogy mindig lesz következő kötet. Sőt, kedvemre válogathatok is, hiszen a választék megnyugtatóan kifogyhatatlannak tűnt. Akadt olyan könyv, melybe legszívesebben beköltöztem volna, e lehetőség híján viszont annyiszor elolvastam, hogy máig hosszú részleteket tudok belőle idézni. Úgy tűnik, valóban ez az a meghatározó életkor, amikor – ahogyan sok könyvtáros és pedagógus meséli – megtörténik vagy elmarad a beavatás, vagyis eldől az olvasáshoz fűződő további viszony. Aki ilyenkor elejti a fonalat, lehet, hogy nem veszi már föl újra. Csodák persze mindig vannak, ahogyan olvasási kulcsélmények is.

A kiskamaszok világa – amellet, hogy nehéz, sőt, olykor *egyenesen iszonyú!* – roppant izgalmas és összetett. Már nagyon is érdekli őket a realitás – mágikus erővel vonzza, esetleg szorongást keltve taszítja –, ám a mese tápláló elemekben gazdag talaja, amelyben [jó esetben] addig gyökereztek, még nem pergett le róluk teljesen. A mese és realitás találkozására – gondoljunk csak fantasy-re vagy a sci-fire! – a felnőttek közül is sokakat megmozgat. Én sem vagyok ez alól kivétel. Úgy gondolom, a mese olyan emberi részünkkel elegyedik párbeszédbe, ami van, létezik, legfeljebb titkoljuk, tagadjuk, vagy tudomást sem veszünk róla.

Kamaszoknak írni tehát olyan lehetőség, ahol szabadjára ereszthető a fantázia, de mindig bele kell ütköznünk a realitásba – ez úgymond egyenesen kötelező! –, és ekkor már a saját, jól ismert [nem ritkán lelombozó, de azért mégis szerethető] világunkról beszélünk. A realitás pedig osztogatja a pofonokat, vagy próbára tesz, esetleg hiú ígéretekkel kecsegtet. Én abban hiszek, hogy mindezt sokkal könnyebb befogadni, megérteni és feldolgozni úgy, hogy valami mágikussal, szimbolikussal, értelmet vagy jóságot hordozóval is kapcsolatban maradjunk. A probléma, a konfliktus adott – erről szól az életünk –, miközben van egy közeg, amelyben az út, a küzdelem magasabb szintre emelkedik, értelmet és jelentőséget kap, sőt, olykor talán egy vékony rétegnyi csillámpor is rátelepszik. Jól tud az néha esni. A katarzist „odakint” a kelleténél talán ritkábban éljük meg. Szerintem fájdalmasan ritkán. A kiskamasz irodalom viszont olyan lehetőség, melyben – talán utoljára – szegyenkezés vagy különösebb magyarázkodás nélkül bátran élhetünk mágikus eszközökkel, és ahol a sűrű, sötét erdő – annak összes lakójával, szörnyével és lehetőségével együtt – még mindig több önmagánál.

Különös életkori tartományban járunk. Hiszen ők még gyerekek! – mondhatnánk. De nem szabad lebecsülni a nehézségeiket: épp most húzzák ki a lábuk alól a szőnyeget. Nem volt még idejük arra – mint nekünk, felnőtteknek –, hogy ezerszer is átgondolt, megforgatott hitek, nézetek vagy ideológiák mentén találjanak maguknak biztonságot. Sérülékeny időszakról beszélünk, nincs mese. Vagyis egy kicsi talán még van, de a hatása egyre gyengül. Aztán eljön a nap, amikor a nagykamasszá váló kiskamasz egy titokzatos reggelen arra ébred, hogy minden, amiben mese

van (például állatok beszélnek, királynős, dinós vagy szuperhősös), az számára égő, ciki és gyerekes. Ez is kihagyhatatlan állomás. Kamaszunk két teli talppal megérkezik a realitásba, és alig várja, hogy ott tegye próbára magát. Ilyenkor tényleg ki lehet kergetni a világból valami cukival, dedóssal, valami „nem valósággal”.

A harcedzett gyerek- és ifjúsági író ilyenkor sem esik pánikba, és azt a cseppnyi irracionálitást, ami nélkül el sem bír képzelni egy könyvet, belecsempészi mondjuk a jellemekebe, párbeszédekbe, esetleg váratlan fordulatokba. Mert annak mégis ott kell lennie. A varázslat búvópatakaként vészeli át a kritikus életkort, hogy aztán egy adott időpontban újra felszínre törjön, és a már említett fantasy vagy, teszem azt, a mágikus realizmus szereteteként működjön tovább. De van, amikor végleg kiszárad. Semmi gond, ezek általában úgysem lesznek kötelező olvasmányok.

De hogyan vihetünk erőt és életet, na meg némi irracionálitást a történetbe vagy a karakterekbe? Mondok egy személyes példát. Adott például Rozi néni, foglalkozását tekintve portás, jellemét tekintve kalandor. Tény azonban az is, hogy ezt a kalandvágyat egész dolgos életében el kellett fojtania. Így amikor egy kiskamaszoknak szánt szövegemben úgy alakul, hogy lehetősége van néhány hajmeresztő akcióban részt venni, az elfojtott kalandvágy utat kér magának, felszínre tör, és ahol Rozi néni végigtipeg, ott kő kövön nem marad. Ha nem venném figyelembe Rozi néni teljes lényét [például az elfojtásait], bizonyára sopánkodva, félősen, vagy kitartó helytelenítéssel kommentálná a körülötte végbemenő eseményeket. Ekkor azonban karaktere sablonos, üres héjként zörögne végig a történeten. De én hivatásomnak érzem, hogy teljes testi-lelki valójában bemutassam őt az olvasóknak, így ritkán fordul elő, hogy egy-egy jellemhiba vagy elfojtás kimarad a karakterábrázolásból. És mivel a szívem mélyén azért nagyon is mesét írok, a karaktert nagy bátran kiforgatom, egyes tulajdonságait felnagyítom, kicifrázom... talán még a saját édesanyja sem ismerne rá. Épp annyira legyen furcsa, mint amennyire hihető! – ez az én karakterhitvallásom.

Az igazsághoz tartozik, hogy pszichológus vagyok, és írtam már felnőtteknek is. Azt hiszem, a munkamódszerem nem sokat változik akkor sem, ha esszét vagy felnőtt szöveget írok. Legfeljebb az arányokat keverem másként, de a tudattalan hatása, az irracionális, a szürreális és időnként az abszurd általában helyet kap a szövegeimben. Számomra így tűnnek kereknek az emberi történetek. Másként, azt hiszem, hiányérzet maradna bennem. Hogy a tudattalamból, egy másik bolygóról, vagy a magasabb dimenzióból érkeznek-e a valóságunkból kizárt elemek és entitások, néha úgy tűnik, csupán megközelítés vagy hitrendszer kérdése. De úgy hiszem, ezek képesek a bebetonozott vélekedéseket meglágyítani, a sarkos dolgokat lekerekíteni, új távlatokat nyitni és a mindentudó egót szükség esetén kicsit megfarigcsálni. Vagy ha kell, a karjánál fogva felemelni, leporolni a fenekét és kifújni az orrát. Mikor mire van szükség.

Így vonzódásom a meséhez vagy tágabban fogalmazva: az irracionálishoz – nyilvánuljon meg akár történetben, helyszínben vagy jellemekekben – nálam nem csupán írói eszköz, hanem egy mélyen gyökerező szemlélet, ami mindenre hatással van, amin dolgozom. Nem gyerekeknek írok, hanem talán gyerek módjára látok. A történesek közegét valahogy mindig túl kicsinek, túl szűknek érzem, mint egy totyogó kisgyerek, aki nem látja, mi van az asztal tetején, de nagyon kíváncsi rá (és ezért magára rántja a terítőt). Valahogy én is így vagyok ezzel: szeretem egyre tágabb közegbe helyezni a történeteimet, aztán még tágabba és így tovább. Hiszen az univerzum is tágul!

Hogy ezzel végső soron mindig ugyanoda jutok? Igen, lehetséges.

A fent említett Rozi néni erre persze azt mondaná, hogy lányom, az a jó, ha két lábbal állunk a földön! Természetesen igaza van. Erre az utóbbi években, saját káromon okulva én is rájöttem. Főleg annak fontos ez, aki úgymond a fejében dolgozik – repül, révül, utazik –, ami az írókról ugyancsak elmondható. A hatalmas mennyiségű, koponyán belül és körül kavargó energiát valahogy le kell földelni. Rozi néni tanácsai között szerepel a könnyű séta, a kertészkedés és a főzés – ezek mind földelnek –, de nem utolsó dolog egy futócipő beszerzése sem. [Ezt már nem ő mondja, hanem olvastam valahol.] Kíváncsi vagyok, vajon íróársaimnál is előfordul-e enyhe szédülés, autóvezetési ügyetlenség vagy kétbalkezesség egy-egy kiadós kalandregény-epizód megírása után. Miután (fejben) lemásztunk egy havas hegycsúcsról, megmenekültünk egy vadállat karmai közül, borzalmas kínok között túlestünk egy szerelmi vallomáson, vagy elbántunk egy minden hájjal megkent gonosztevővel, és kitesszük a mondat végi pontot, néha igen nehéznek tűnik azonnal a hétköznapok szintjén is jól funkcionálni. Most már tudom: a megengedettnél nagyobb sebességgel kilépni egy készülő könyv világából tilos és fokozottan balesetveszélyes! Mindezt csak a földelés fontossága miatt említem, hogy írásom ne nélkülözze a praktikumot sem.

De hogy is van ez a fantáziával, amiről annyit beszélek? Adottság lenne, vagy ajándék? A saját válaszom erre bizonyára nem általános érvényű, de talán érdekes. Évek alatt jöttem rá, hogy a könyvek, sőt, úgy általában a történetek világát mint alternatív valóságokat érdemes figyelembe venni. Olyan tereként, melyek valahol valamilyen formában és bármely időben – vagy időn kívül – léteznek, és mi, szerzők valahogy rájuk bukkanunk. Van, hogy hosszú keresés után, máskor egészen szándékolatlanul. Bambán, de kitartóan nézünk magunk elé, és egyszer csak ott vannak.

Pontosítok: bambán nézünk magunk elé egy adott témában (teszem azt: kéne egy kaland, vagy valami jó kis iskolai konfliktus, vagy egy reménytelen szerelem...), és várunk. Közben itt viszket, ott nyom, büntudatunk van, hogy nem csinálunk semmit: nem takarítunk, olvasunk, sportolunk, nem hívunk fel egy jó barátot. De ezek mind-mind kísértések. A belső elcsendesedés, a „semmi nem történik” tűrése és a szándékolatlanság ilyenkor kulcskérdés. Ám ha van egy körülbelüli irányunk, észre fogjuk venni, hogy hamarosan végtelenbe nyúló asszociációs láncokra kapcsolódunk, sodrásba kerülünk, aztán jól bevált klisék, sablonok és úrszemét között utazunk; könnyű lenne megragadni valamelyiket, de mi kirtartunk... csak észlelünk és várunk. És egyszer csak, ott van! Jó esetben még érintetlen, talán még soha nem írták meg (bár ez ügyben vannak már kellemetlen tapasztalataim), vagy ha igen, akkor csak kevesen. De csendes türelmünk jutalmaként végül talán benyitunk egy olyan világba, amit aztán bizonyos idő elteltével büszkén és kicsit elbizakodottan a saját könyvünk témájának, saját ötletünknek nevezünk.

Elnézést a többes számért! Magamról beszélek, természetesen. A többiek talán egészen másként dolgoznak... Tehát, benyitok egy félreeső, még fel nem fedezett kis világba. Jó, jó, biztos hasonlít majd másokéhoz, de azért határozottan egyedi vonásokat is mutat. Jé, egy kedves kis falu, ahol gonosz dolgok történnek! Nahát, egy föld alatti labirintus! Még ilyen, ez egy másik bolygó! De cukik ezek a kis izék! Mi lehet a nevük? Ha elég csöndben vagyok, talán a hangjukat is meghallom. Nem értem a nyelvüket? Így jártam. Erről ugyanis nem én döntök.

Velem nagyjából így történik. És ha végre a hálómbe akadt az új világ, kezdődhet a neheze: folyamatos alkudozás a szerző saját, dédelgetett ötletei (értsd: szerzői egója) és a már létező és rendelkezésre álló finom anyag között: vajon ki az erősebb? Nem ritkán ÉN, a szerző! Ilyenkor úgymond kitalálom, megalkotom, felépítem a történetet. Nyesem, formálom, faragom a belső képet, öltöztetem, sminkelem a szereplőket, szájukba adom a szavakat. Máskor a finom anyag győz: a karakterek kiforrottak, erőteljesek, és kerek egész mondatokban diktálják a mondandójukat, a párbeszédnek peregnék vagy puskatúzként ropognak, a környezet színei élénkek, formái plasztikusak, az események pedig egész egyszerűen nem történhetnek másképp, mint ahogyan elsőként a tudatban felbukkannak. Igen, néha ilyen is van...

Jártamban-keltemben gyakran megcsodálom a kerteket: valamiért mágnesként vonzanak. Olyan terek ezek, ahol ember és természet összeér. Együttműködik, vagy megküzd egymással, szolgálja, óvja, vagy győtri egymást. Általában pontosan látni lehet, hol erősebb az ember, és hol a kert. Mindkét forma tud szép lenni, talán esztétikus is. A hangulatuk viszont egyértelműen különbözik. A múltkor hallottam egy érdekes kifejezést, ami megmaradt bennem: a békén hagyott kert. Ezekben szabadon virulnak a máshol gaznak titulált gyom- és gyógynövények, a méhlegelők. Engem mostanában a békén hagyott történetek foglalkoztatnak. A minél kevesebb nyírbálással, alakítással, igazgatással születő szövegek (és itt nem a kedves szerkesztőimre gondolok, hiszen ez még az írás fázisa!). Azok a szövegek érdekelnek, amelyek valahol már készen vannak és türelmesen várnak a megnyilvánulásra. Milyen jó érzés ilyesmire bukkanni! Jutalomjáték betessékelni őket a monitorba. Foglaljatok helyet, éreztétek magatokat otthon, én nem is zavarok...

Írói módszerem alapja tehát a csendes várakozás, melynek során – jó esetben – megérkeznek hozzám a szövegek. A világ legkényelmesebb foglalkozásának tűnik – és mégsem az. A nehézség abban a küzdelemben rejlik, ahogy a napi teendők, stressz, ügyek-bajok és a figyelmemért versengő ingerek között ráhangolódok arra a keskeny útra, ahol találkozhatok a szöveggel. Nap mint nap meg kell küzdenem ezért, és nem ritkán kudarcot vallok. De nem adom fel a harcot, hiszen így tanultam régi, kedves, pöttyös-csíkos hőseimtől. Hogy is lennének ők elavultak? Szerintem máig sokunkat kísérnek és inspirálnak titokban – és talán épp ebben rejlik az ifjúsági könyvek bűvös ereje.

Azt is régóta tudom már, hogy a légből kapott történeteimmel semmire nem mennék, ha nem találkoznék időnként a regények hús-vér olvasóival, a fent említett érzékeny életkor büszke vagy félszeg tulajdonosaival. Nekik köszönhetem, hogy ezt a – lássuk be – elég különös, nem mindennapi foglalkozást művelhetem. Ha van is bennem olykor némi halovány bűntudat, hogy talán nem komolyodtam meg egészen, e találkozások során a kétség eloszlik és minden szépen a helyére kerül – akár a mesében.

Amikor megérkezek egy író-olvasó találkozóra, és köszönök nekik: sziasztok!, ők pedig azt válaszolják, hogy szia vagy jó napot (és néha azt is megkérdezik: hány éves vagy?), valahogy azonnal érzem, hogy jó helyen járok. Felengedek, ellazulok, talán gyorsabban is, mint bármely felnőtt társaságban. És jót beszélgetünk. A kérdések és válaszok spontán merülnek fel, tervezgetésnek, számíttatásnak itt nem sok hely marad. Gyakran ilyenkor érzek rá arra, milyen témák foglalkoztatják őket, hogy is vannak egymással és a felnőttekkel. Ha nem is tudatosan, de anyagot, benyomásokat

gyűjtök. Szerencsére ritkán fordul elő, hogy egy láthatatlan fal vagy fura feszengő érzés jelenik meg közöttünk, például azért, mert talán azt hiszik, hogy az író tiszteletli KELL, és mindjárt be KELL számolniuk arról, hány könyvemet olvasták. És talán bele is kérdezek majd?

Ha ilyesmit érzékelek, mindent megteszek azért, hogy lebontsam ezt a falat. Hiszen nem ezért jöttem! Hanem miért is? Leginkább talán azért, mert szeretném, ha nekik is lennének életüket kísérő hőseik, erőt adó történeteik. Mert ez valódi, hosszú távú muníció, ami mindig ott lesz a kezük ügyében. Inspiráció, katarzis, vigasz és néha védőburok. Néha pedig tényleg csak egy kis fricska, hogy ne nézzenek már annyira komolyan...

Kalapos Éva Veronika

Komolyan venni

Hogyan dolgozik egy ifjúsági regényíró, kérdezik tőlem szinte mindenütt, interjúkban, író-olvasó találkozókon, még az e-mailben is, amelyben felkértek erre az esszére. Részben értem a kérdést, hiszen külső szemmel valóban érdekes boszorkánykonyhának tűnhet az ifjúsági irodalom. Ha felnőttek írnak felnőtteknek, leginkább saját magukból és a környezetükből merítenek, ahol általában szintén a felnőttek vannak többségben [kivéve például azt, amikor egy szerző gyereknarrátorral dolgozik, de az egészen más tészta]. A felnőtteknek író prózista tehát figyel, jegyzetel, [jó esetben] mélyen magába néz, sebeket tép fel, a saját sebeit és másokéit, majd mindebből létrehoz egy kevercset, amit novellának vagy regénynek hívunk. Ezen a ponton lerántanám a leplet az ifjúsági írók alapvető munkamódszeréről, nem csigázva tovább az érdeklődést: pontosan ugyanilyen.

Persze különbségek azért vannak. Nem, nem az, amit többek közt a nagy sikerű *Young Adult* (magyarul: *Pszichoszingli*) című film is sugall Charlize Theron figuráján keresztül: hogy az ifjúsági írók valójában még maguk sem nőttek fel. Bár az első regényem, a *D.A.C.*-sorozat első részének fülszövegében valami hasonlót mondtam magamról – azt, hogy lélekben még én is tinédzser vagyok –, a kettő korántsem ugyanaz. Ideális esetben a felnőtteknek író szerzők sem nőnek fel soha, legalábbis megőrzik a gyerekekre jellemző nyitottságot és kíváncsiságot, elég nagy tévedés lenne viszont ezt szó szerint venni. Azt gondolom, az íráshoz – akár felnőtt-, akár gyerekirodalomról beszélünk – kell egyfajta érettség, sőt, koraérettség, mi több, igazából minden életkorba bele kell tudnunk helyezkedni, ha a szöveg úgy kívánja. Ilyen módon tehát az író sehány éves, mint a mesebeli kislány, és egyben akárhány éves is, a csecsemőtől az aggastyánig.

Különbségekről akartam beszélni, de az azonosságok tolatodnak előtérbe, valószínűleg, mert azokból több van. Lényeges különbség viszont az az önmarcangoló kegyetlenség, amellyel a gyerek- és ifjúsági irodalom igényes alkotói állnak a szövegeikhez. Tudom persze, hogy írója válogatja, és a felnőtt szerzők között is jócskán vannak, akik mély önreflexióval és a munkájuk folytonos megkérdőjelezésével